

VE İNCİ DÖNEM LOZAN KONFERANSI'NA KATILAN TÜRK DELEGASYONU

- Başdelege** : İsmet İnönü (Dışişleri Bakanı)
- Delegeler** : Dr. Rıza Nur (Sağlık Bakanı), Hasan Saka (Maliye Bakanı)
Münir Ertegün, A. Muhtar Çilli, Veli Saltı, Zülfü Tigrel, Zekai Apaydın, Mahmut Celal Bayar, Şefik Başman, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Mehmet Tefvik Bıyıklıoğlu, Tahir Taner, Nusret Metya, Yusuf Hikmet Bayur, Zühtü İnhan, Fuat Ağralı, Mustafa Şeref Özkan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey
- Danışmanlar** : Taner, Nusret Metya, Yusuf Hikmet Bayur, Zühtü İnhan, Fuat Ağralı, Mustafa Şeref Özkan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey
- Basın Danışmanları** : Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı
- Genel Sekreter ve Danışman** : Reşit Saffet Atabinen
- Yazmanlar** : Ali Türkgeldi, Mehmet Ali Balin, Cevat Açıkalin, Celal Hazım Arar, Saffet Şav, Süleyman Saip Kıran, Rifat Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Atıf Esenbel, Sabri Artuç

Not : Yukarıdaki delegasyon 1.Dönem Lozan Konferansı'na (20 Kasım 1922-4 Şubat 1923) katılmıştır. Bu gruptan A.Muhtar Cilli, Veli Saltık, Zülfü Tiğrel, M.Celal Bayar, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Zühtü İnhan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Reşit Saffet Atabinen, Mehmet Ali Balim, Cevat Açıkalin, Celal Hazım Arar, Saffet Şav., Süleyman Saip Kıran, II.Dönem Lozan Konferansı'na (23 Nisan-17 Temmuz 1923) katılmamıştır.

II. DÖNEM LOZAN KONFERANSI'NA YENİDEN KATILANLAR

- Genel Sekreter ve Danışman** : Tefvik Kamil Koperler
- Yazmanlar** : Naci Kenter, Hamit Eseniş, Ali Muhtar Bey, Aziz Topkaç, Hüsnü Özer.

Not : Fransa, İsviçre ve Almanya'da görevli hariciyecilerden Ferit Tek, Cemal Hüsnü Taray, Cevat Üstün ve TBMM Almanya-Avusturya basın temsilcisi ve Servet-i Fünun dergisi sahibi Ahmet İhsan Tokgöz bir süre konferans çalışmalarına katılmışlardır.

GAZETECİLER

- I.Dönemde** : Ahmet Cevdet (İkdam), Ahmet Şükrü Esmer (Vakit), Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin).

II.Dönemde : Velid EbuZZiya (Tevhid-i Efkar), Ahmet Şükrü Esmer (Vatan), Suphi Nuri İleri (İleri), Ali Naci Karacan (Akşam), Kerami Kurtbay (Hakimiyeti Milliye), Mecdi Sadrettin Sayman (İkdam), Kemal Salih Sel (Yeni Gün), Asım Us (Vakit), Hüseyin CahitYalçın (Tanin), Ahmet Hidayet Reel (Öğüt).

Türk ordusunun Garp Cephesi'nde 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan ve 30 Ağustos 1922'deki Başkomutanlık Meydan Muharebesi'yle sonuçlanan zaferinden sonra, 11 Ekim 1922 tarihinde, Mudanya Antlaşması imzalanmış ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti delegeleri, İtilaf Devletleri tarafından 28 Ekim 1922'de İsviçre'nin Lozan Şehrinde yapılacak barış konferansına davet edilmiştir.

Ermeni sorunu Lozan'da "Azınlıklar Sorunu" arasında görüşülmüştür. Azınlıklar için ileri sürülen maddelerin özeti şöyledir:

- a. **Türkiye'de azınlıklara dil, din ve benzeri konularda bazı haklar sağlanmalı ve bu haklar Milletler Cemiyeti tarafından denetlenmeli.**
- b. **Hıristiyanlar askerlik yapmamalı, buna karşılık para olarak bedel vermeli.**
- c. **Din ve mezhep ayrıcalıklarının aynen kalmalı.**
- d. **Azınlıklar için genel af çıkarılmalı.**
- e. **Seyrüsefer serbestliğinin tanınmalı.**
- f. **Yerlerinden göç etmiş olan Ermenilerin eski yerlerine tekrar dönmelerine izin verilmeli.**
- g. **Ermenilere Doğu Anadolu'da ve Kilikya'da bir yurt verilmeli.**

Lozan Konferansı'nın 13 Aralık 1922 tarihli toplantısında azınlıkların korunması konusunda İngiliz delegesi Lord Curzon, yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"Şimdi Ermenilerden söz edeceğim. Bunlar yalnız birkaç batından beri karşılaştıkları, medeni alemi dehşete düşüren zulümlerden dolayı değil, fakat gelecekleri hakkında kendilerine verilmiş olan güvence nedeniyle göz önüne alınmaya layıktır.

Şimdi bir Sovyet Cumhuriyeti olan Erivan'da bir Ermeni hükümeti vardır. Bana söylediklerine göre burada 1.250.000 nüfus mevcuttur. Her taraftan gelen göçmenlerle sıkışıklık artmış ve artık kimseyi alamaz bir hale gelmiştir. Diğer taraftan Kars, Ardahan, Van, Bitlis, Erzurum'daki Ermeniler zarar görmüşlerdir.

Fransızlar Kilikya'yı boşaltırken buradaki Ermeni halk da korkudan Fransız ordusunu izlemiştir. Şimdi bunlar İskenderun, Halep, Beyrut şehirlerinde ve Suriye'nin Türkiye sınırı boyunca dağılık bir haldedir. Sanıyorum ki, evvelce üç milyon olan bu Ermenilerden şimdi Anadolu'da 130.000 kişi kalmıştır. Pek çoğu Kafkasya'ya, Rusya'ya, İran'a ve diğer komşu ülkelere dağılmışlardır. (...) Her halde geleceğin Türkiye'sinde, gerek Anadolu'da ve gerek Rumeli'nde pek fazla bulunacak Ermenilerin güvenlik ve korunmaları için antlaşmaya özel maddeler konulması gerekecektir.

Şimdi bir Ermeni yurdu kurulması için gerek Ermeniler ve gerek Ermenileri sevenler tarafından yapılan isteklerden söz edeceğim. Ermenilerin kendi topraklarında oturmak istemeleri çok doğaldır. Ermenistan Cumhuriyeti toprakları, buna yetmez. Bu nedenle Türkiye'deki Ermeniler için, ister kuzeydoğu ve ister Kilikya'nın güneydoğusunda bir arazi verilmesi isteniyor. Durum, bu isteklerin yerine getirilmesini evvelkinden daha zor bir hale getirmiştir. Fakat biz Türk delegelerinin bu konudaki görüşlerini öğrenmekle mutlu olacağız."

Lord Curzon, bundan sonra bu sorunun ayrıntılarıyla incelenmesi ve kesin önerilerin bildirilmesi için bir tali komisyon kurulmasını istemiştir. M. Barer ve Marki Garoni de aynı ilkeler üzerinde düşüncelerini söylemişlerdir.

Türk delegasyon başkanı İsmet İnönü, diğer konular hakkında ayrıntılı belgelere dayanan açıklamalar yaptıktan sonra, özellikle şu hususları belirtmiştir:

"Türk milleti ve Türk hükümeti, çıkarılan isyanları daima sabrı tükendikten sonra bastırma önlemlerine başvurmuş ve isyancılara karşılık vermiştir. Ermenilerin Türkiye'de karşılaştıkları bütün kötülüklerin sorumluluğu, kendi hareketlerine aittir. 1909 yılındaki Adana olayları ve yine Dünya Savaşı'nda Anadolu'nun birçok vilayetlerinde çıkarılan isyanlar aynı trajedinin korkunç bir devamıdır. Belirtilen olaylardan da anlaşılacağı gibi Osmanlı Devleti içindeki gayri müslim unsurlar, yüzyıllardan beri rahat ve refaha yaşadıkları memleketin yöneticilerinin iyi duygularını suiistimal etmedikçe Türkler bunların haklarını hiçbir zaman inkar etmemişlerdir.

Türk Hükümeti ve milletin insanlığa uymayan hiçbir hareketinden bugüne kadar bir şikayet nedeni bulamamış olan Musevi cemaatinin gösterdiği örnek, Rum ve Ermeniler hakkındaki üzücü olayların suçunun bizzat bunlara ait bulunduğunu ispat etmeye yeter. Bu nedenle tarih, azınlıklar sorununun iki esaslı

etkenin gözden uzak tutulmamasını öğütlüyor.

Evvela bazı devletlerin azınlıkları korumak bahanesiyle memleketin içişlerine karışma arzusu konusundaki dış politik etki ve bu suretle arzulanan karışıklığın kışkırtmalar yapmak ve karşılıklar çıkarmak suretiyle meydana gelmesi; ikincisi böylece cesaret verilen azınlıkların bağımsız devlet kurmak için kurtulmaya karşı eğilim ve isteklerinin bilinmesi üzerine meydana gelen iç politik etkenler.

Ermenilere gelince: Türkiye'yle Ermeni cumhuriyeti arasında yapılan antlaşmalarla güçlendirilmiş olan ilişkiler, Ermeni cumhuriyeti hükümeti tarafından yapılacak herhangi bir kuşatma olanağını ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan Türkiye'de kalmaya karar vermiş olan Ermeniler, iyi vatandaş olarak yaşamının kesin lüzumunu artık göz önünde bulundurmalıdırlar. Sonuç olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi delegeleri şu düşüncededirler:

- a. Türkiye'deki azınlıkların durumunun düzeltilmesi her şeyden evvel her nevi yabancı karışmasıyla gelecek kışkırtmaların giderilmesine bağlıdır.**
- b. Bu amaca ulaşmak için her şeyden evvel Türk ve Rum halkının karşılıklı değiştirilmesi gerekir.**
- c. Karşılıklı değiştirme önlemlerinin uygulanmasından hariç tutulacak olan azınlıkların güvenlikleri ve ilerlemeleri için en iyi güvence; gerek kanunlardan ve gerekse Türk vatandaşlığından ayrılmış olan bütün cemaatlar hakkında Türkiye'nin vereceği garanti olacaktır."**

Lozan Barış Antlaşması'nda Ermeni sorunlarına değinilmemiş olduğundan hayal kırıklığına uğrayan Ermeni delegeleri, tutulacak yol hakkındaki gerekli konuşmaları yaptıktan sonra, İtilaf Devletleri'nin Lozan'da Ermeniler için gösterdikleri gayretler uygun bir sonuç vermemişse de bu girişimlerin uygun bir zamanda tekrarlanması için politik ilkelerin sürdürülmesine karar alınmıştır. Ermeni delegeleri, Lozan'dan ayrılırken konferansa katılan devletlere bir bildiri vermişlerdir. Bildiride özetle şöyle denilmektedir:

"Ermeni delegeleri, Lozan Konferansı komisyonlarının açıklamalarından ve basında yayınlanan barış antlaşması projesinden İtilaf Devletlerinin Ermeni sorunlarını yüzüstü bırakmış olduğunu anlamıştır. Ermeni sorununun çözümlenmemiş olarak kalmasının Ermenilerin durumunu daha kötü bir hale getirmiş olduğunu göz önüne koymak isteriz.

Versay Antlaşması, Sevr Antlaşması, 1921'de yapılan Londra Konferansı ve 1922'deki Paris Toplantılarında Osmanlı

İmparatorluğundan bazı azınlıkları kurtarmak ve Ermenilere bir yurt sağlamak için kararlar alınmıştır. Savaş içinde, müttefikler tarafından savaşı bir unsur; savaştan sonra da, müttefik olarak tanınan Ermenilere Lozan'da verilen sözlerin, yapılan vaatlerin yerine getirilmesini sağlayacak bir şey kararlaştırılmamıştır. Bu koşullar altında Ermeni delegeleri olarak, Ermeniler namına, devletlerden bir defa daha hak ve adalet yolundaki acılarına bir çare bulunması için bir karar verilmesini rica ederiz. Böyle bir barışın doğuda devamlı olmayacağını belirtiriz."

Ermeni Cumhuriyeti Heyeti Başkanı A. Aharonyan, 9 Ağustos 1923 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Lozan Barış Antlaşması'nda Ermenilerin varlıklarının da kabul edilmediğini söyleyerek, Ermeni sorununun Milletler Cemiyeti'nin gündemine alınmasını rica etmiştir. Yine Ermeniler, 9 Ağustos 1923 günü Müttefik Devletlerin temsilcilerine bir protesto göndererek Lozan Barış Antlaşması'nda Ermenilerin göz önüne alınmadığından ve sanki Ermeniler yokmuş gibi imza edildiğinden yakınmışlar; bu antlaşmanın ne barışa ne de hak ve adalete yaramayacağını savunmuşlar ve bu antlaşmaya karşı olduklarını belirtmişlerdir.